

کلاس پرورشی عبارت است از یک «برنامه» است که تمام ویژگیهای «برنامه» درسی، در مفهوم علمی و قابل اعتبار آن را در خود جای داده است. اگر قرار باشد که کلاس پرورشی از درجه «برنامه ریزی درسی» مورد بررسی قرار گیرد، لازم است جنبه‌هایی چون: اهداف، محتوی، روش برنامه ریزی، شیوه‌های تدریس، نحوه ارزشیابی، متن یا کتاب درسی، مبانی علمی، چگونگی آموزش مربیان، جدول زمان بندی سالیانه، ... در این زمینه در یک نگاه کلی تحت مطالعه و تحقیق باشد.

برنامه ریزان این کلاس با حفظ «اصول اساسی برنامه ریزی»، مراحل مربوط را به پشت سر گذاشته و اینک کلاس پرورشی در قالب یک برنامه درسی قابل ارزیابی می باشد. بدین جهت بحث حاضر در دو بخش جداگانه تنظیم شده است:

بخش اول: کلاس پرورشی به عنوان یک برنامه

بخش دوم: ویژگیهای کلاس پرورشی در بخش اول ارائه تعریف علمی از «برنامه درسی» و ارائه اهداف و مفهوم آن مباحثی چون: چگونگی تهیه و تنظیم برنامه درسی، اصول آن، مراحل تهیه آن، ویژگیهای یک برنامه درسی خوب و... مورد بررسی قرار می گیرد. اهمیت این بحث در این است که در واقع راهنمای عمل تدوین برنامه‌های کلاس پرورشی، همین مبانی بوده‌اند و در واقع تفسیر کلاس پرورشی در مراحل مختلف برنامه ریزی و اجرای آن براساس همین مباحث صورت می گیرد.

در بخش دوم با بهره گیری از مبانی یاد شده در زمینه «برنامه ریزی درسی»، به بررسی عینی تر کلاس پرورشی پرداخته و ویژگیهای آن مورد بحث قرار می گیرد و از این رهگذر، کلاس پرورشی در یک نگاه کلی پیش چشم خوانندگان گذارده می شود.

ویژه نامه
کلاسهای پرورشی

کلاس پرورشی

در یک نگاه

قسمت اول

تهیه و تنظیم: قاسم کریمی

بخش اول: کلاس پرورشی به عنوان یک «برنامه»

تعریف «برنامه درسی»

«اصطلاح برنامه درسی (curriculum) به منظورهایی گوناگونی بکاربرده شده است؛ از جمله به عنوان برنامه‌ای برای یک موضوع درسی خاص در یک پایه تحصیلی مشخص، در طول یک دوره تحصیلی یا به عنوان برنامه موضوعهای مختلف درسی در طول یک دوره

تحصیلی. در سالهای اخیر مفهوم «برنامه درسی» گسترش یافته است تا آنجا که برنامه تفصیلی، کله فعالیت‌های یادگیری فراگیرنده، انواع وسایل آموزشی، پیشنهاداتی در مورد راهبردهای یادگیری و شرایط اجرای برنامه و... را شامل شده است.»^۱

اصطلاح «برنامه ریزی درسی» (curriculum Development) در تعاریف دیگر چنین آمده: «برنامه ریزی درسی به عارت ساده، شامل تعین محتوای برنامه دروس است. گاهی برنامه ریزی

درسی در مفهوم بسیار محدود آن ممکن است مربوط به تعیین محتوای یک درس بخصوص شود. مثلاً برنامه ریزی درس ریاضی کلاس چهارم ولی معمولاً دامنه عمل برنامه ریزی درسی وسیع تر از تعیین محتوای یک درس در یک کلاس است.^۱

هدفهای «برنامه درسی»

منظور غایی از برنامه ریزی درسی تأمین و فراهم آوردن فرصتهایی است برای یک یا گروهی دانش آموز که از شرکت در فعالیتهای یادگیری انتخابی حداکثر فایده را ببرند. در جریان اجرای این منظور، تعامل یا فعل و انفعال بین چهار عنصر یا عامل: دانش آموز، معلم، هدف و وسایل صورت میگیرد و بدین ترتیب، مقصود حاصل می گردد.^۲

بطور کلی هدفهای درسی شامل تغییراتی هستند که انتظار داریم فراگرد آموزش و پرورش در عمل، اندیشه و گفتار محصل ایجاد کند. بعضی ها هدفهای درسی را فقط به «معلوماتی» که شاگرد باید کسب کند اطلاق می کنند و به همین جهت امتحاناتی که تنظیم می کنند فقط یاد گرفته های معلوماتی شاگردان را می سنجند. بوش هدفهای درسی خیلی وسیعتر از اکتساب معلومات می باشد و شامل رشد فکری و تقویت قوای ذهنی، رشد و بلوغ عاطفی، پرورش مهارتهای بدنی، آموزش فرهنگی و اجتماعی، آموزش حرفه ای و تخصصی، پرورش منش و تحکیم شخصیت و آماده ساختن انسان برای خویشتن شناسی و درگرا گاهی، درک صفا و زیبایی و اخلافت زندگی و بالاخره معرفت حق و حقیقت است.^۱

مفهوم «برنامه درسی»

بنابر آنچه مورد توجه قرار گرفت، یک برنامه درسی باید دربرگیرنده نکات زیر

* کلاس پرورشی با دستمایه گرفتن از مبانی برنامه ریزی، دست به طراحی اصولی و اساسی یک نظام پرورشی زده است.

باشد:

– در تجارب و تغییرات همه جانبه دانش آموزان به چشم بخورد، نه اینکه در کتابهای درسی انبوه گردد.

– محتویات آن نباید همانند مایعی که در ظرف ریخته می شود، فقط ذهن و اندیشه دانش آموزان را پر کند بلکه مواد و موضوعات آن باید با رغبتها و نیازهای فردی و اجتماعی دانش آموزان مرتبط باشد.

– باید استعدادها و رغبتهای دانش آموزان را به سوی شرکت مؤثر در

* کلاس پرورشی عبارت از یک «برنامه» است که تمام ویژگیهای «برنامه درسی» در مفهوم علمی و قابل اعتبار آن را درخود جای داده است.

زندگی اجتماعی رهبری کند و ایشان را در بهتر و سالم تر ساختن زندگی و یادگیری اطلاعات، مهارتها و گرایشهای مثبت و سودبخش یاری کند.^۲

چگونگی و روش تهیه و تنظیم برنامه درسی

تهیه و تنظیم برنامه درسی در گذشته مبتنی بر «فلسفه اصالت موضوع» یا «فلسفه موضوع محوری» بوده است یعنی آنچه در تربیت، مهم و اساسی است، ماده یا موضوعی

است که دانش آموز باید یاد بگیرد و گریزی از آنان ندارد و بدین معنا، موضوع درسی بیش از خود دانش آموز مورد اهمیت و ارزش بود. ولی برنامه ریزی درسی پیشرفته کنونی «فراگیر محوری» را وجهه همت خود قرار می دهد. امروزه مطالب هر ماده درسی طوری مرتب و منظم می شود که دانش آموز کلاس یا دوره مورد نظر، بتواند آن را بفهمد و بدان احساس نیاز کند. یعنی برایش معنادار باشد. مثلاً برنامه ریزی درس تاریخ به جای اینکه از پیدایش انسان آغاز شود، از زمان حاضر و محیط فعلی دانش آموز شروع می شود و برنامه ریزی درس جغرافیا را از محل زندگی (محل، شهر، کشور) آغاز می کنند.

البته هر چه سن و رشد ذهنی فراگیر در سطح پایین تری قرار داشته باشد، «فراگیر محوری» با قوت بیشتری بکار گرفته می شود و هر چه سن و رشد عقلی دانش آموز بالاتر باشد، تنظیم برنامه به صورت «منطقی» انجام می شود. در این روش برنامه تفصیلی هر ماده درسی بر پایه تربیت و نظم منطقی آن صورت می گیرد.^۳ برنامه ریزی درسی در گذشته، معلم را بر محصل به نوعی تحمیل می کرد.

«برنامه ریزی درسی سنتی و غلط»

ولیکن برنامه ریزی جدید، با دستمایه گرفتن از سه عامل مؤثر: فلسفه، جامعه شناسی و روانشناسی، دست به تدوین تئوری درسی می زند و محتوای درسی را از آن اخذ می کند و سپس این محتوی را در قالب روش، به دوش معلم و محصل می گذارد. اینجاست که تغییرات مطلوب در سه جنبه ذهن، عواطف و عمل را متوقع می شود.

۳- انتخاب هدفها پیش از تنظیم محتویات.
۴- همکاری متخصصان و معلمان در تدوین برنامه ها.

۵- ارزشیابی مداوم

۶- تلقی برنامه درسی به عنوان یک فرایند مداوم؛ که در این صورت باید عوامل تغییر آن نیز شناخته شود.^۷

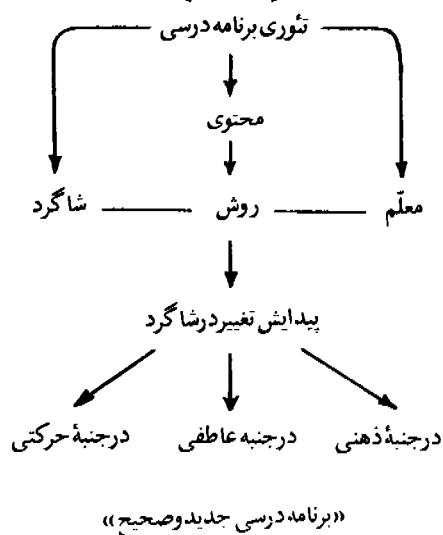
مراحل تهیه برنامه درسی

برنامه ریزی درسی شامل سلسله فعالیتهایی است که به سه مرحله اصلی تقسیم می شود:

- ۱- تهیه و تنظیم رئوس برنامه درسی.
- ۲- تهیه و تدوین مواد و وسایل درسی
- ۳- اجرای برنامه .

بنابراین برنامه ریزی درسی یک فراگرد چند مرحله ای است که شامل وظایف مرتبط به هم می باشد. یک گروه برنامه ریز درسی باید از ابتدایی ترین مراحل برنامه تا اجرا و ارزشیابی نهایی آن را پیش بینی کند. در هر یک از مراحل یاد شده، فعالیتهای خاصی باید توسط برنامه ریز اجرا شود که در این جدول مشخص شده اند.^۸

فلسفه جامعه شناسی روانشناسی

اصول برنامه ریزی درسی

هر برنامه ریزی درسی اصولاً دارای یک سری بدیهیات یا اصول متعارف است از این قرار:

- ۱- بستگی با کل نظام آموزش و پرورش
- ۲- تلقی معلم نه فقط به عنوان «آموزش دهنده» بلکه به عنوان «مدیر اوضاع و شرایط یادگیری».

وظایف عمده برنامه ریزی درسی

مراحل	فعالیت ها
آماده سازی رئوس برنامه درسی	<ul style="list-style-type: none"> - مشخص کردن هدفهای برنامه درسی - انتخاب محتوای برنامه درسی - انتخاب راهبردهای یاددهی - یادگیری
تهیه و تدوین مواد و وسایل درسی	<ul style="list-style-type: none"> - تهیه مواد درسی - سازماندهی مواد درسی - تغییر و اصلاح برنامه، بر مبنای نتایج آزمایش
اجرای برنامه	<ul style="list-style-type: none"> - توزیع برنامه - برقراری نظام اجرایی - کارآموزی مدرسان - همکاری با مسئولان اجرایی - کنترل کیفیت - بازنگری

* امروزه اهداف و محتوای برنامه های کلاسها با نیازها و استعدادها و علایق دانش آموزان تناسب ندارد.

ویژگیهای یک برنامه درسی خوب

برنامه ریزان درسی مشخصات و ویژگیهای متعددی را جهت ارزیابی و شناخت یک برنامه درسی خوب و مطلوب معرفی کرده اند.

- ۱- آشنایی برنامه ریزان با ویژگیهای فراگیران و برخورداری از اطلاعات اجتماعی، فرهنگی، علمی، و تربیتی.
- ۲- روشن بودن اهداف. همراه با تشریح ارزشها و فرضهای بنیادی آنها.
- ۳- تلقی طرح درسی به عنوان بخشی از یک طرح جامع منطقه ای یا کشوری در زمینه تعلیم و تربیت.
- ۴- هدایت فراگیر از مرحله وابستگی، به مرحله استقلال و یادگیری از سوی خود.
- ۵- همکاری و مشارکت معلمان و یادگیرندگان با طرح کلی برنامه بر مبنای ادراک مانی آن.
- ۶- فراهم ساختن شرایط لازم در زمینه اختلافات فردی یادگیرندگان.
- ۷- پیش بینی آموزش و ارزشیابی.
- ۸- بهره گیری از والدین، نمایندگان مردم، مربیان، صاحب نظران و... در برنامه ریزی.
- ۹- طرح شرایط لازم برای آگاهی از نتیجه یا اثر آن در یادگیرندگان.
- ۱۰- پیش بینی افراد یا گروههایی جهت جمع آوری و دسته بندی مسایلی که

مقررات و شرایطی که در اکثر مدارس حاکم است، معیارهایی را مطرح می کنند که باید همه معلمان و مسئولان بکار بندند و تخلفی از آنها جرم محسوب می شود. این مقررات کودکان را افرادی نادان، بی توجه، تنبل، نامرتب و شریر تلقی می کند لذا با تحمیل شرایط سخت از طرف بزرگسالان، اخلاق و رفتار بزرگسالان را با تمرینهای گوناگون در آنها ایجاد می نماید. در این شرایط است که مقررات مدرسه و برنامه های درسی به استعدادها و علایق دانش آموزان توجهی نداشته و بدون توجه به تفاوتیهای فردی کودکان، نوجوانان و جوانان در این زمینه، مقررات از پیش تعیین شده ای را برای کسب دانش و ارتقاء آنان به طور یکسان ارائه می نماید. با چنین برداشتی است که دانش آموزان باید در سرکلاس درس بی صدا و بی حرکت بوده، ساکت به ردیف نشسته و تنها تکلیفی را که به آنها داده می شود انجام دهند و فقط وقتی که از آنها سؤالی می شود حق دارند صحبت کنند.

۵- عدم تناسب روشهای ارزشیابی و سنجش یادگیری و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان نقش اصلی امتحان و ارزشیابی در اکثر نظامهای آموزشی که جریان تحصیل در آنها به صورت مرتبه ای و مرحله ای است، چیزی نیست جز غربال کردن دانش آموزان؛ به طوری که نخبگان و افراد شایسته را برای تحصیل در مراحل بالاتر انتخاب نموده و بقیه را از تعلیم و تربیت و تکامل محروم نماید.^{۱۱}

کلاس پرورشی با دستمایه گرفتن از این مبانی، دست به طراحی اصولی و اساسی یک نظام پرورشی زده است که ویژگیهای آن را در بخش دیگر این مبحث خواهید یافت.

ادامه دارد

فراهم می آورد. این مشکلات در تحلیل و تفسیر تحلیلگران بدین شرح است:

۱- عدم تناسب اهداف و محتوای برنامه ها با نیازها، استعدادها و علائق دانش آموزان: عدم توجه به نیازها و استعدادها، دانش آموزان و تفاوتیهای فردی آنان و عدم استفاده از روشهای مطلوب

* یک برنامه اصولی، معلم را نه به عنوان «آموزش دهنده» بلکه به عنوان «مدیر اوضاع و شرایط یادگیری» تلقی می کند.

تدریس و یادگیری، علاقه و انگیزه آنان را برای آموختن از بین برده، میزان افت تحصیلی را افزایش می دهد.

۲- عدم تناسب روشها و امکانات آموزش و پرورش با محتوای برنامه ها: به جای استفاده از تمام استعدادها و هدایت این تواناییهای بالقوه دانش آموزان برای تحقیق و تفحص، جستجو کردن، مشاهده کردن، تجربه و آزمایش کردن، تجزیه و تحلیل امور، قضاوت و داوری درباره پدیده ها و با تعبیر و تفسیر نمودن آنها که می تواند تمام استعدادهای دانش آموزان را پرورش دهد، تنها به روش حفظی و بیان

* بعضی ها هدفهای درسی را فقط به «معلوماتی» که شاگرد باید کسب کند اطلاق می کنند.

لفظی مطالب اکتفاء می شود.

۳- عدم تناسب تواناییهای معلمان با نیازهای برنامه ها.

۴- عدم تناسب مقررات و شرایط و فضای مدرسه و کلاس با نیازهای و شرایط اجتماعی و روانی دانش آموزان:

گزارش کردن آنها، راه حلهای جدیدی را وجود می آورد.^{۱۲}

علاوه بر نکات یاد شده فوق، عوامل و ویژگیهای دیگری نیز توسط برنامه ریزان درسی مطرح گردیده که هر برنامه درسی مطلوب یا خوب را تعریف می کند:

۱- گسترش دادن جنبه خلاق عمل یادگیری.

۲- ایجاد رابطه میان بازیهای لذتبخش و سرگرم کننده و فعالیتهای کار. یک برنامه درسی مطلوب باید فعالیتهایی را پیش بینی کند که برای فراگیر لذتبخش باشد.

۳- نشان دادن الگوهای سالم رفتار در دانش آموزان به جای پند و اندرز صرف.

۴- اهمیت دادن به نظرات دیگران با این فرض که برنامه درسی یک اصل ثابت و غیرقابل تغییر نیست.

۵- شامل شدن بر همه فعالیتیهای زندگی دانش آموزان. مثلاً: بکار انداختن استعدادهای آنان، تأمین بهداشت روانی، شناخت و گسترش مهارتهای عملی، ایجاد روابط سالم میان افراد و...

۶- همیشه در حال تکامل بودن و باز بودن نسبت به یافته های جدید علمی.

۷- مفهوم بودن برای معلمان، مدیران، والدین و محصلان.

۸- برخورداری از زمینه و تجربه آزمایشی.^{۱۳}

مشکلات موجود در برنامه درسی کنونی

برنامه های درسی در جامعه ما دارای اشکالات و مشکلات قابل توجه است که ریشه های آن را باید در نحوه تدوین آن در سالهای گذشته دانست و ضعف و نقصان آن را متوجه برنامه ریزانی کرد که بدون توجه به اصول و مبانی برنامه ریزی درسی، دست به تدوین برنامه و محتوای آموزشی زده اند و علی ایحال امروزه مشکلات فراوانی را برای معلمان، مجریان، دانش آموزان و...

ایستادگی آنان در مقابل سیل مهاجمان که به قصد تاراج فرهنگ و معنویت ملت‌ها به سوی آنان حمله ور می‌شوند، همه حاکی از وجود روح حماسی در میان ملت‌هاست. ولی هر قدر فرهنگ ملتی غنی‌تر باشد، میل او به حماسه‌آفرینی و حفظ دستاوردهای ناشی از آن بیشتر خواهد بود. و حماسه‌های بزرگ و متعالی، ریشه در عظمت فرهنگی یک ملت دارند.

آنچه می‌بایست در جریان تربیت سیاسی دانش‌آموزان مدنظر معلمان و مربیان گرامی باشد، استمرار بخشیدن به پیوند میان اندیشه‌های دانش‌آموزان و حماسه‌ها است. معلمان با به یاد آوردن حماسه‌ها، علاوه بر آنکه شادی را در دل‌های شاگردان خویش پدید و اعتماد به نفس را برای آنان به ارمغان می‌آورند، انگیزه حرکت را برای آنان زنده نگاه می‌دارند. تا آنکه آنها احساس غرور کنند. چرا که تفاوت زیادی است بین دانش‌آموزان برخاسته از بطن ملتی که از عظمت برخوردار است با دانش‌آموزانی که خود را متعلق به ملتی تحت سلطه می‌دانند و فاقد آن نشاط و غرور و روحیه حماسی اند.

اینک که در آستانه سالروز حرکت‌های غرور آفرین دانش‌آموزان این مرز و بوم هستیم، لازم است که به سهم و نقش آنان در جریان پیروزی انقلاب اسلامی ایران اشاره کنیم. بزرگترین حماسه این ملت است و موجب افتخار امت بزرگ اسلام تا دانش‌آموزان امروز ما بدانند که افرادی همسن و سال آنها، با حرکت‌های شجاعانه و وصف‌ناپذیر خویش، به حمایت از رهبری آگاه قیام کردند و با حضور در صحنه‌های مبارزات خونین، و در مقابل رگبار مسلسل‌ها ایستادند، تا توانستند حماسه‌ای بزرگ را به تصویر کشند، و دست در دست ملتی فداکار، بزرگترین حماسه قرن را آفرینند، که تعجب همگان را برانگیخت و حرکت آنان درس عبرتی برای سایر دانش‌آموزان جهان اسلام گردید - که حرکت دانش‌آموزان فلسطینی و لبنانی و... بیانگر این واقعیت است

باید معلمین از بزرگی آنان سخن گویند، تا (شاگردان) با استعداد‌های خدادادی خود آشنا شوند، و میل به مقابله با استکبار همیشه در دل‌های آنان زنده و پاینده بماند. باید به آنان آموخت که حرکت دانش‌آموزان از این جهت در خور تقدیر است که با همه کوچکی وجودشان و با سن و سال اندکشان در مقابل بزرگترین ابرقدرت‌های دنیا و به ویژه آمریکا ایستادند و سرانجام نیز شاهد پیروزی را در آغوش کشیدند، تا دیگر محصلان امروز از تهدیدها نهراسند و سختی‌ها را مانع راه ندانند و با امید به سوی فرداهای روشن در عرصه حیات گام بردارند.

روزی سیزدهم آبان ماه که بحق «روز ملی مبارزه با استکبار جهانی» نام گرفته است، یادآور یاد‌های بلند عزیزی است که مشتهای کوچک خویش را گره کردند، و از هیبت ظاهری بیرهای کاغذی نهراسیدند و با توکل به ذات باری تمامی خطرات راه را به جان خریدند، و با آنکه عموماً کودک و نوجوان بودند، لکن چون پیران عقل، راه حق را دریافتند.

آنان نه فقط به گاه پیروزی‌ناستهای خالی با استکبار به مبارزه پرداختند، بلکه در جبهه‌های جنگ تحمیلی نیز با ایادی خارجی آنها به مقابله برخاستند؛ یعنی هم در پیروزی سهم بودند و هم در تداوم انقلاب اسلامی. این روند و تحرک شجاعانه منحصر به قشر دانش‌آموز نبوده، بلکه با رهنمودهای حضرت امام قدس سره انقلاب دوم نیز با دست توانای دانشجویان تحقق یافت و لذا دانشجویان عزیز پیرو خط امام نیز در مقابله با آمریکا تلاش و آفری نمودند، و اشغال لانه جاسوسی که آمریکا را برای همیشه تحقیر کرد و ابهت چندین ساله آن را در مقابل چشمان بهت‌زده جهانیان از میان برد، برای همیشه زینت بخش صفحات تاریخ ملتی است که با دست‌های خالی و با یاری جستن از خداوند متعال به مبارزه با مستکبرین جهان پرداخت و سرانجام با دست یافتن به پیروزی، بزرگترین معجزه قرن را تحقق بخشید. و کدامین حماسه در جهان امروز برای برابری با این حرکت را دارد؟ باشد که با ترسیم چهره منحوس و متجاوز حکومت طاغوتی و نفوذ گسترده آمریکا در آن سالیان سخت، دانش‌آموزان را بیش از پیش با عظمت دستاوردهای انقلاب اسلامی آشنا سازیم. و آنان را بسراهمیت حفظ این دستاوردها واقف سازیم. زیرا حفظ انقلاب اسلامی در گرو شناخت دقیق پایه‌ها و مبانی آن از سوی دانش‌آموزان است، و تا این آگاهیها تحقق نپذیرد، از انقلاب اسلامی آن گونه که باید پاسداری نمی‌شود. و هر چه بر فاصله زمانی دانش‌آموزانی که به مدارس پای می‌نهند و زمان پیروزی انقلاب افزوده شود، باید بر ترسیم چهره پیروز انقلاب و نحوه شکل‌گیری این حرکت عظیم الهی تاکید بیشتری نمود. چرا که در گذشته دانش‌آموزان خود در متن وقایع حضور داشتند و با داشتن نقشی فعال و در خور تحسین انقلاب را به هنگام پیروزی لمس کرده بودند، به همین جهت دانش‌آموزان امروز نیاز بیشتری به دریافت حقایق مربوط به پیروزی انقلاب دارند، که وظیفه مربیان و معلمان ارائه آن حقایق است تا در برتو این آگاهیها، انقلاب اسلامی از تحرک و پویایی بیشتری برخوردار شود.

محسن ایمانی